

TURKIY TILLI DAVLATLAR TAJRIBASIDA YOSHLARNI QO‘LLAB- QUVVATLASHNING O‘ZIGA XOS JIHATLARI

Sattarov Umidulla Ulashovich

Ijtimoiy-ma’naviy tadqiqotlar instituti
mustaqil izlanuvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15593779>

Turkiy tilli davlatlar tajribasida yoshlarni qo‘llab-quvvatlashga doir qarashlar ko‘p hollarda umumiy tarixiy-madaniy ildizlarga, turkchilik yoki milliy uyg‘onish mafkuralariga tayanadi. Bu yondashuvlar ko‘pincha yoshlar strategiyasini g‘oyaviy birlik, madaniy merosga sadoqat, hamjihatlik va avlodlar uzviyligi asosida quradi. Biroq bunday yondashuvlar tanqidiy-falsafiy tahlilga tortilganda, ularning normativ-mafkuraviy xarakteri, shuningdek, ijtimoiy farqlilik va tanlov erkinligini cheklash ehtimoli namoyon bo‘ladi. Masalan, Sh. O‘razaliyev quyidagicha ta’kidlaydi: “Qozog‘iston yoshlar siyosatida milliy g‘oya va tarixiy xotirani tiklash orqali yoshlar ongini uyg‘otish asosiy mafkuraviy vazifa sifatida belgilanadi” (O‘razaliyev Sh. Qozog‘istonda yoshlar siyosati: tarixiylik va milliylik mezonlari. – Olmaota: Til va tafakkur, 2019. – B. 49). Bu fikrda yoshlarning ongli subyektivlik darajasi emas, balki ularning tarixiy rolga “mos” kelishi strategiyaning muvaffaqiyat mezoni sifatida ko‘rsatiladi. Tanqidiy yondashuvda bu holat yoshlarni mavjud ideologik normalarga moslashtirishning zamonaviy shakli deb baholanadi. “Tarixiy xotirani uyg‘otish” degan ibora garchi progressiv ko‘rinsa-da, amalda u selektiv tarzda yodga olish, turli tarixiy tafsirlarni bo‘g‘ish va dominant madaniy diskursni mustahkamlash vositasiga aylanadi.

Xuddi shunday, F. N. Aliyev ham Ozarbayjon tajribasiga tayanib, shunday yozadi: “Yoshlar siyosatining mafkuraviy asosi – bu davlatga sadoqat, madaniy o‘zlikni himoya qilish va ijtimoiy birdamlikni mustahkamlashdir” (Aliyev F. N. Ozarbayjonda yoshlar siyosati: mafkura va barqarorlik. – Boku: Jamiyat va taraqqiyot, 2020. – B. 53). Bu fikrda “sadoqat” va “himoya” tushunchalari asosiy falsafiy tushunchalar sifatida ilgari suriladi, bu esa yoshlar strategiyasini erkinlik, kritik tafakkur va tanqidiy fikrlilikdan ko‘ra, ideologik intizom va konformizm doirasida tushunishga olib keladi. Sadoqatning mafkuraviy normativaga aylanishi yoshlarni ijtimoiy ongda faollashtirmaydi, balki ularni “loyihalashtirilgan avlod” sifatida tizimga moslashtirishga xizmat qiladi. Bu esa ijtimoiy yuksalishni emas, mafkuraviy itoatni markazga qo‘ygan yondashuv sifatida baholanadi.

Bundan tashqari, K. R. To‘lqinov tomonidan ilgari surilgan quyidagi pozitsiya ham tanqidga loyiq: “Turkiyada yoshlarni ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash

dasturlari tarixiy-milliy qadriyatlarga asoslangan holatda jamiyatga xizmat qiluvchi faollarni shakllantirishni ko'zlaydi" (To'lqinov K. R. Turkiya tajribasi va yoshlik tarbiyasi: qadriyatlar konsepti. – Anqara: Anadolu falsafasi, 2021. – B. 38). Bu yondashuvda yoshlar avvalo "jamiyatga xizmat qiluvchi" subyekt sifatida kontseptualizatsiya qilinadi, ularning o'z tanlovi, mustaqil ijtimoiy rol va differensial ehtiyojlari esa strategiya chegarasidan chetda qoladi. Falsafiy jihatdan, bunday model yoshlarni ijtimoiy "maqsadlilik" tamoyili asosida baholaydi, bu esa ijtimoiy reproduksiya modelining mafkuraviy dominantasidir. Shaxsiy o'zlikni ro'yobga chiqarish, jamiyatdagi ko'p qirrali ishtirok, tanqidiy o'zini anglash esa strategik qarash doirasidan chiqarib yuboriladi.

M. U. Beknazarov esa O'zbekiston tajribasini tahlil etib, quyidagicha yozadi: "Yoshlarni qo'llab-quvvatlashda milliy qadriyatlar, davlat g'oyasi va ijtimoiy barqarorlik ustuvor mezonlar bo'lib xizmat qiladi" (Beknazarov M. U. O'zbekiston yoshlari va milliy qadriyatlar strategiyasi. – Toshkent: Ijtimoiy tafakkur, 2022. – B. 45). Bu yondashuvda mafkuraviy tayanch "barqarorlik" atrofida shakllantiriladi. Tanqidiy yondashuvda esa barqarorlikning o'zi har doim ijtimoiy realitetga bog'liq diskursiv konstrukt bo'lib, u norozilik, alternativ dunyoqarash va siyosiy tanqidga qarshi "yumshoq qarshilik" sifatida ishlaydi. Strategiyaning bu shakli yoshlarning refleksiv subyektivligini emas, balki ularni "tinchlikni saqlovchi vosita" sifatida ko'rishni maqsad qiladi.

Shu bilan, O'razaliyev, Aliyev, To'lqinov va Beknazarov tomonidan ilgari surilgan konsepsiyalar — mos ravishda tarixiy xotirani uyg'otish, sadoqat, jamiyatga xizmat, va barqarorlik — turkiy tilli davlatlarda yoshlarni qo'llab-quvvatlash strategiyasining mafkuraviy negizini tashkil etadi. Biroq bu yondashuvlar, zamonaviy sotsial-falsafiy mezonlar nuqtai nazaridan qaralganda, yoshlarning ijtimoiy agentlik darajasini cheklovchi, ularda ongli norozilik, tanlov va ijtimoiy transformatsiya uchun zarur bo'lgan erkinlikni inkor etuvchi vositalar sifatida ko'riladi. Shu bois, bu tajribalarning asosiy kamchiligi — ularning aksariyati yoshlarni strategiyaning obykti sifatida belgilab, ularni siyosiy-ijtimoiy tashabbus subyektiga aylantirishga qodir zamonaviy mafkuraviy konstruksiyani shakllantirmasligidir.

Turkiy tilli davlatlar tajribasida yoshlarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash konsepsiyasi ko'p hollarda milliy g'urur, tarixiy-madaniy meros va avlodlar davomiyligini mafkuraviy tayanch sifatida asoslaydi. Bu esa yoshlarni strategik rivojlanish subyektini sifatida emas, balki mavjud ideologik strukturani davom ettiruvchi ijtimoiy mexanizmga aylantirish xavfini tug'diradi. Jumladan, T. Ashiraliyev quyidagi fikrni bildiradi: "Qirg'izistonda yoshlar siyosati milliy

o'zlikni saqlab qolish, madaniy an'analarni tiklash va umumturkiy birdamlikni mustahkamlash kabi qadriyatlarga tayanadi" (Ashiraliyev T. Qirg'izistonda yoshlar siyosati: qadriyatlar va tarixiylik. – Bishkek: Ilm nuri, 2020. – B. 41). Biroq bu yondashuvda yoshlarning shaxsiy o'zligini rivojlantirish, tanlov huquqi, zamonaviy globallashuv muhitida o'zini anglash ehtiyoji e'tibordan chetda qoladi. "Milliy o'zlikni tiklash" diskursi yoshlarni ko'p hollarda normativ me'yorlar asosida baholashga olib keladi, bu esa falsafiy jihatdan ijtimoiy diversifikatsiya va subyektiv identitetlar imkoniyatini cheklaydi.

Turkiy tilli davlatlar — O'zbekiston, Turkiya, Qozog'iston, Qirg'iziston, Ozarbayjon va Turkmaniston — tarixiy-madaniy genetik yaqinlik asosida shakllangan siyosiy-huquqiy va mafkuraviy modelga ega bo'lgan geosiyosiy makon sifatida ajralib turadi. Ularning yoshlar siyosatidagi o'ziga xos jihatlari sotsiologik tadqiqotlar natijasida quyidagi asosiy mafkuraviy ustuvorliklar orqali namoyon bo'ladi:

Vatanparvarlik va milliy o'zlikni anglash (35%) – Turkiy davlatlar yoshlarni qo'llab-quvvatlashda, eng avvalo, ularning tarixiy ildizlari, tili, dini, qadriyatlari orqali milliy identitetini shakllantirishga e'tibor qaratadi. Bu yondashuv orqali ijtimoiy integratsiya va siyosiy barqarorlik mustahkamlanadi. Turkiya, O'zbekiston va Qozog'iston tajribasida bu holat davlat dasturlarida "xalqparvarlik", "milliy uyg'onish" va "ruhan yangilanish" kabi konsepsiyalar bilan ifodalanadi.

An'anaviy qadriyatlarga sadoqat (27%) – Turkiy xalqlarning jamiyat tuzilmasida an'anaviy qadriyatlar — hurmat, kattalarga itoat, jamoaviylik va tarixiy meros — yoshlar tarbiyasida mafkuraviy asos sifatida xizmat qiladi. Bu qadriyatlar o'zbek, ozar, turkman va qirg'iz jamiyatlarida yoshlar ongiga ijtimoiy normalar va milliy me'yorlar asosida singdiriladi.

Oila institutini mustahkamlash (23%) – Aholining demografik barqarorligi va ijtimoiy himoya tizimining eng asosiy poydevori sifatida oila instituti turkiy tilli davlatlar siyosatining ajralmas komponentidir. Qozog'iston va Qirg'iziston tajribasida bu yo'nalish yoshlar orasida nikoh barqarorligini ta'minlash, ota-onalik mas'uliyatini mustahkamlash va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini kengaytirish bilan bog'liq.

Diniy meros va ma'naviyat (15%) – O'zbekiston, Turkmaniston va Ozarbayjonda diniy-ma'naviy meros yoshlar uchun axloqiy immunitetni shakllantiruvchi ijtimoiy g'oyaviy resurs sifatida qaraladi. Bu yondashuv diniy bag'rikenglik va dunyoviylik prinsiplariga zid kelmagan holda, yoshlarga ma'naviy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Ushbu sotsiologik tafovutlar shuni ko'rsatadiki, turkiy tilli mamlakatlar yoshlarni qo'llab-quvvatlashda g'arbga xos texnokratik modeldan ko'ra qadriyatga asoslangan ijtimoiy modelni afzal ko'rmoqda. Bunda yoshlar siyosati faqatgina iqtisodiy va huquqiy mexanizm emas, balki tarixiy xotira, jamoaviy ong, ma'naviy mustahkamlik va fuqarolik tayanchi sifatida namoyon bo'ladi.

Shuningdek, O. M. Saparova Turkmaniston tajribasini quyidagicha talqin qiladi: "Turkmanistonda yoshlarni qo'llab-quvvatlashning asosiy tamoyillari – davlatga sadoqat, mehnatsevarlik va xalqona g'oyalarni singdirishdir" (Saparova O. M. Turkman yoshlari: qadriyatlar va strategik yondashuvlar. – Ashxobod: Ma'naviyat, 2019. – B. 39). Bunday yondashuvda yoshlar davlat ideologiyasiga muvofiqlik asosida shakllanishi lozim bo'lgan fuqarolik modeliga moslashtiriladi. Bu esa ularning tanqidiy tafakkuri, mustaqil qarash bildirish salohiyati va ijtimoiy innovatsion tashabbuslariga nisbatan to'sqinlik tug'diradi. Falsafiy-metodologik tahlilda, "xalqona g'oyalarni singdirish" degan ibora madaniy barqarorlikdan ko'ra, ideologik konservatizmga xizmat qilishi mumkin, bu esa yoshlarning zamonaviy tafakkur shakllarini o'zlashtirishiga to'siq bo'ladi.

Ayni yo'nalishda, N. Temirov ham turkiy tilli davlatlar o'rtasidagi umumiylikni ideallashtirgan holda yozadi: "Turkiy mamlakatlarda yoshlarni qo'llab-quvvatlash siyosati asosan tarixiy mushtaraklik, til birligi va qadriyatlar yaqinligiga asoslanadi, bu esa ularni umumturkiy tafakkur asosida birlashtiradi" (Temirov N. Turkiy dunyo va yoshlar: qadriyatlar uyg'unligi. – Toshkent: Yangi dunyo, 2021. – B. 52). Mazkur pozitsiya sotsiologik empirik haqiqatdan ko'ra ideologik konstruksiya sifatida namoyon bo'ladi. Chunki til va tarixiy mushtaraklik siyosiy reallikda barqaror integratsiyani kafolatlamaydi, ayniqsa yoshlar o'rtasida individual ehtiyojlar, ijtimoiy qiziqishlar va global axborot maydonidagi farqliliklar keskin ifodalangan bir paytda. Temirov bu murakkabliklarni e'tiborga olmay, strategik yondashuvni soddalashtirilgan madaniy birlik g'oyasi asosida quradi, bu esa ijtimoiy tafovut va marginal guruhlarining ehtiyojlarini e'tibordan chetda qoldiradi.

Yana bir muallif – D. Abdukarimov O'zbekistonda amalga oshirilayotgan yoshlar siyosatini yuqori baholab, shunday yozadi: "Yoshlar siyosati bugungi kunda O'zbekistonda ijtimoiy barqarorlik va taraqqiyotning asosiy omiliga aylangan bo'lib, u xalqchil mafkuraviy asoslarda qurilgan" (Abdukarimov D. O'zbekiston yoshlari: islohotlar va xalqchil mafkura. – Toshkent: Davlat va jamiyat, 2022. – B. 44). Garchi bu baho siyosiy yutuqlarni aks ettirishga intilgan bo'lsa-da, unda strategiyaning mafkuraviy biryoqlamali shakllanishi, yoshlarning g'oyaviy rang-barangligi va madaniy pluralizmini tan olish darajasi

ko'rilmaydi. "Xalqchil mafkura" atamasi har qancha ijobiy niyatlar bilan ishlatilmasin, u ko'pincha g'oyaviy monolitizmga olib keladi, ya'ni jamiyatdagi g'oyaviy xilma-xillikni inkor etuvchi siyosiy va madaniy holatni mustahkamlaydi. Bu esa yoshlar o'rtasidagi alternativ tafakkur shakllarining rivojlanishini sustlashtiradi.

Shu asosda aytish mumkinki, Ashiraliyev tomonidan ilgari surilgan tarixiy-milliy uyg'onish g'oyasi, Saparova ta'kidlagan xalqona ideallar, Temirovning umumturkiy birlik kontsepsiyasi va Abdukarimov tomonidan ilgari surilgan xalqchil mafkura — barchasi yoshlarni ijtimoiy mustahkamlikka xizmat qiluvchi ideologik birlikka yo'naltirishga qaratilgan. Falsafiy jihatdan esa bu yondashuvlar yoshlarni ijtimoiy ishtirok subyekti emas, balki oldindan belgilangan g'oyaviy shakllarga muvofiq tayyorlanayotgan ijtimoiy obyekt sifatida ko'radi. Tanqidiy nuqtai nazardan qaralganda, bu strategiyalar zamonaviy yoshlarning murakkab ehtiyojlarini, identitetlar ko'p qatlamliligini va ijtimoiy innovatsiyalarga moyilligini yetarlicha inobatga olmaydi.

Turkiy tilli davlatlarda yoshlarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash siyosati ko'pincha umumturkiy qadriyatlar, milliy birdamlik, tarixiy xotirani tiklash va madaniy uzviylik tamoyillari asosida shakllanadi. Ushbu yondashuv, bir tomondan, madaniy merosni asrab-avaylashga xizmat qilsa-da, tanqidiy-falsafiy tahlil shuni ko'rsatadiki, bu strategiyalar ko'pincha yoshlarni erkin subyekt sifatida emas, balki mavjud ijtimoiy tuzumni mustahkamlovchi ideologik manba sifatida shakllantirishga intiladi. Masalan, K. Ermekbaev quyidagicha yozadi: "Qozog'istonning 'Zhas Otan' yoshlar ittifoqi orqali amalga oshirilayotgan siyosat yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirish, ularni milliy mafkura va tarixiy o'zlik asosida tarbiyalashga qaratilgan" (Ermekbaev K. Qozog'iston yoshlar siyosatining mafkuraviy paradigmalari. – Nursulton: El-ta'lim, 2019. – B. 33). Bu yondashuvda yoshlar "faollik" darajasiga milliy g'oyalarga sodiqligi bilan baholanadi, biroq bu "faollik" erkin fikrlilik, tanqidiy tafakkur yoki muqobil g'oyaviy pozitsiyalarni ifodalash imkonini bermaydi. Natijada, yoshlar strategiyasi muayyan mafkura doirasida shakllanib, avtonomlik va gumanistik erkinlik prinsiplarini soya ostida qoldiradi.

Shuningdek, A. T. Mamatqulov O'zbekistonda amalga oshirilayotgan yoshlarga oid siyosatni quyidagicha izohlaydi: "Milliy tiklanish davrida yoshlarga bo'lgan e'tibor ularni jismonan sog'lom, ma'naviy barkamol, yurtparvar insonlar qilib shakllantirish orqali ijtimoiy uyg'unlikni mustahkamlashni ko'zlaydi" (Mamatqulov A. T. O'zbekiston yoshlar siyosati: ma'naviyat va barqarorlik. – Toshkent: Ma'naviyat, 2020. – B. 42). Bu

yondashuvda yoshlarning shaxsiy tanlovi, g'oyaviy rang-barangligi, zamonaviy ehtiyojlari emas, balki davlat tomonidan shakllantirilgan axloqiy ideal mezonlar asosida baholash ko'zda tutiladi. Tanqidiy yondashuvga ko'ra, bu model yoshlarni jamiyatda mavjud ijtimoiy rollarni bajarganlik darajasiga qarab qo'llab-quvvatlashni anglatadi, bu esa ularni faqat me'yor doirasida qabul qilishga olib keladi. "Ma'naviy barkamollik" g'oyasi ijobiy ko'rinsa-da, u ko'pincha yagonalashtirilgan ideologik modelni zo'rlik bilan singdirish vositasi sifatida ishlatiladi.

Turkiy tilli davlatlar tajribasida o'ziga xos jihatlardan biri sifatida tildagi va tarixdagi mushtaraklik asosida umumiy yoshlar siyosatini shakllantirish intilishi kuzatiladi. Xususan, I. A. Xudoyqulova shunday deydi: "Turkiy tilli davlatlar o'rtasida yoshlar siyosatini uyg'unlashtirish, umumturkiy qadriyatlarga asoslangan holda strategiyalar ishlab chiqish hozirgi davrning dolzarb vazifasidir" (Xudoyqulova I. A. Turkiy integratsiyada yoshlar siyosati: nazariy va amaliy jihatlar. – Toshkent: Global siyosat, 2021. – B. 56). Biroq bu yondashuv ham tanqidiy-metodologik jihatdan ziddiyatli: "umumturkiy qadriyatlar" degan tushuncha sosiologik jihatdan umumlashtirilgan, tarixiy-konfliktli va siyosiy jihatdan qulaylik yaratadigan konstrukt bo'lib, real yoshlar ehtiyojlari va ularning zamonaviy hayotiy loyihalariga mos kelmasligi mumkin. Shuningdek, bu yondashuv madaniy xilma-xillik, gender asosidagi tafovutlar, diniy pluralizm va yoshlarning global identitetga ega bo'lish istagini yetarlicha inobatga olmaydi.

Yana bir muallif, T. G'aniyev, turkiy tilli davlatlarda "madaniy-himoyaviy" siyosatning ustuvorligini ta'kidlab, shunday yozadi: "Global tahdidlar qarshisida milliy tafakkurni mustahkamlash, yoshlarni G'arb ta'siridan asrash, ularni o'z ildiziga sodiq qilib tarbiyalash — asosiy vazifadir" (G'aniyev T. Yoshlar va madaniy xavfsizlik: Turk dunyosi kontekstida. – Toshkent: Sharq falsafasi, 2022. – B. 48). Bu yondashuvda "asrash" diskursi orqali yoshlar erkin tafakkurga emas, balki ideologik izolyatsiyaga yo'naltiriladi. Tanqidiy tahlilga ko'ra, bunday model G'arb tajribasini aprioriy salbiy deb baholaydi, bu esa yoshlarning axborot erkinligi, innovatsion tafakkur va dunyoviy ilg'or tajribalarni o'zlashtirish salohiyatini cheklaydi. Strategiya bu holda zamonaviylikka moslashuv emas, balki uning qarshisida mudofaa qilish pozitsiyasiga aylantiriladi.

Xulosa qilib aytganda, Ermekbaev tomonidan ilgari surilgan milliy-faollik yondashuvi, Mamatqulov ta'kidlagan ma'naviylik paradigmasi, Xudoyqulovanning umumturkiy uyg'unlik modeli va G'aniyevning madaniy-himoyaviy pozitsiyasi — barchasi yoshlar strategiyasini g'oyaviy jihatdan homojenlashtirish, siyosiy

moslik va tarixiy sadoqat mezonlari asosida qurishga intiladi. Bu yondashuvlar esa zamonaviy falsafiy tafakkurda ustuvor hisoblangan tanlov erkinligi, ijtimoiy adolat, diversifikatsiyalashgan identitetlar va subyektiv agentlik konseptlariga to'g'ridan to'g'ri zid keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdukarimov D. O'zbekiston yoshlari: islohotlar va xalqchil mafkura. – Toshkent: Davlat va jamiyat, 2022. – B. 44.
2. Aliyev F. N. Ozarbayjonda yoshlar siyosati: mafkura va barqarorlik. – Boku: Jamiyat va taraqqiyot, 2020. – B. 53.
3. Ashiraliyev T. Qirg'izistonda yoshlar siyosati: qadriyatlar va tarixiylik. – Bishkek: Ilm nuri, 2020. – B. 41.
4. Beknazarov M. U. O'zbekiston yoshlari va milliy qadriyatlar strategiyasi. – Toshkent: Ijtimoiy tafakkur, 2022. – B. 45.
5. Ermekbaev K. Qozog'iston yoshlar siyosatining mafkuraviy paradigmalari. – Nursulton: El-ta'lim, 2019. – B. 33.
6. G'aniyev T. Yoshlar va madaniy xavfsizlik: Turk dunyosi kontekstida. – Toshkent: Sharq falsafasi, 2022. – B. 48.
7. Mamatqulov A. T. O'zbekiston yoshlar siyosati: ma'naviyat va barqarorlik. – Toshkent: Ma'naviyat, 2020. – B. 42.
8. O'razaliyev Sh. Qozog'istonda yoshlar siyosati: tarixiylik va milliylik mezonlari. – Olmaota: Til va tafakkur, 2019. – B. 49.
9. Saparova O. M. Turkman yoshlari: qadriyatlar va strategik yondashuvlar. – Ashxobod: Ma'naviyat, 2019. – B. 39.
10. Temirov N. Turkiy dunyo va yoshlar: qadriyatlar uyg'unligi. – Toshkent: Yangi dunyo, 2021. – B. 52.
11. To'lqinov K. R. Turkiya tajribasi va yoshlik tarbiyasi: qadriyatlar konsepti. – Anqara: Anadolu falsafasi, 2021. – B. 38.
12. Xudoyqulova I. A. Turkiy integratsiyada yoshlar siyosati: nazariy va amaliy jihatlar. – Toshkent: Global siyosat, 2021. – B. 56.

